© Український переклад І. Є. Бояновська, 1992.

Αυτο χαυ αυτο μευ' αυτου, μουο ειδες αιει ου (1).

Платон, "Бенкет".

(1) Собою, лише собою, у своїй вічній єдності (гр.).

Глибоке, неповторне почуття плекав я до своєї подруги Морелли. Я випадково зустрівся з нею багато років тому, і в душі моїй спалахнуло невідане доти полум'я; однак викресав той вогонь не Ерос, і я з мукою й гіркотою мало-помалу впевнювався, що не можу ні збагнути його, ні стишити його таємниче палахкотіння. Проте долею нам судилося зустрітися і поєднатись перед вівтарем; не було й мови про пристрасть, не виникало й думки про кохання. А моя дружина відцуралася товариства і, опікуючись тільки мною, дала мені щастя. Бо ж подив і мрії — також щастя.

Знала Морелла вкрай багато. Певен, обдарування її — непересічні, розум — потужний. Я відчував це і чималого навчився у неї. Та незабаром я зауважив, що вона, мабуть, завдяки здобутій у Пресбурзі освіті,— підсуває мені саме ті містичні твори, що їх звикли вважати порожньою лузгою ранньої німецької літератури. З незрозумілих для мене причин вона досліджувала їх, і те, що з часом і я знай читав і перечитував ті твори, слід пояснювати просто звичкою й наслідуванням.

Якщо не помиляюсь, то все це відбувалось ніби несвідомо. На мої погляди, думки та вчинки, наскільки я пам'ятаю, нітрохи не вплинули,— хіба що я дуже помиляюсь,— ідеалізм та містика, якими були просякнуті ті писання. Переконавшись у цьому, я повністю довірився дружині, ступивши у плутаний лабіринт її досліджень з твердою рішучістю. І коли, вивчаючи заборонені сторінки, я відчував, як у мені запалюється заборонений дух, Морелла клала свою холодну долоню на мою й

вигрібала з попелу мертвої філософії кілька тихих незвичайних слів з дивним значенням, що вкарбувались мені в пам'ять. Я годинами не відходив від неї, впиваючись її мелодійним голосом,— та за якийсь час ця мелодійність починала навіювати страх, і на мою душу ніби падала тінь, я блід і внутрішньо здригався від тих явно неземних тонів. Ось так несподівано радість оберталася жахом, краса ставала потворністю, як Гінном — Геєнною.

Мабуть, немає потреби описувати подробиці тих досліджень, що, виростаючи із згадуваних творів, становили чи не єдину тему наших з Мореллою розмов. Хто вивчав так звану теологічну мораль, легко уявить, про що ми говорили, та невтаємничений, безперечно, зрозумів би мало. Поганський пантеїзм Фіхте, Παλιγγενεσια (1) піфагорейців і насамперед учення про тотожність, викладене Шеллінгом,— ось у чому знаходила найбільшу красу бурхлива фантазія Морелли. Тотожність в особистому плані вірно характеризується,— чи не містером Локком,— як здоровий глузд розумної істоти. Оскільки під особою ми розуміємо обдаровану розумом істоту, якій доступне мислення, а своє мислення ми завжди усвідомлюємо, то саме це й робить нас тим, що ми називаємо "я", і вирізняє нас серед інших мислячих істот, дає почуття тотожності з собою Principium individuationis (2), думка про те, втрачається чи ні та тотожність зі смертю, повсякчас украй притягувала мене, хоча цікавішими були не ті приголомшливі висновки, до яких можна було дійти, а та особлива піднесеність, з якою Морелла їх висловлювала.

(1) Вчення про безсмертя душі (гр.).

(2) Особисте начало (латин.).

Але тепер настав час, коли дивацтва моєї дружини почали діяти на мене, мов лихі чари. Нестерпним став дотик її прозорих пальців, її тихий мелодійний голос, м'який блиск сумовитих очей. Вона знала про це — й не докоряла; вона наче здогадувалась про цей мій ґандж чи то примху і, всміхаючись, називала це долею. Здається, вона знала й те, чого не знав я сам,— причину мого поступового відчуження. Та ні словом, ні натяком

не сказала мені про це. Проте жінка є жінкою — і вона чахла з кожним днем. Зі щік уже не сходив нездоровий рум'янець, а на блідому чолі проступили сині жилки. Часом я виповнювався до неї щирим жалем, та наступної миті, коли я зазирав її промовисті очі, душа моя холола й паморочилась, немов я стояв над чорною безоднею.

Чи варто говорити, з яким непогамовним бажанням я чекав Мореллиної смерті? Так, я прагнув цього, але її кволий дух ще довго — багато виснажливих тижнів і місяців — чіплявся за плотську оболонку, аж мої сточені нерви взяли верх над розумом, і я, шаленіючи від цього зволікання, наче одержимий дияволом, кляв дні, години й гіркі миті, що тяглися й тяглися разом з її життям, яке хилилося чимраз нижче, немов надвечірні тіні.

Та якось осіннього вечора, коли вітри завмерли за хмарами, Морелла підкликала мене до свого ложа. Земля була оповита туманом, води мінилися блискучою лускою, а на пишне пожовкле листя у лісі впала з небес веселка.

— Це знаменний день,— мовила Морелла.— Знаменний і для життя, й для смерті. Гарний день для синів землі й життя, але ще кращий для дочок небес і смерті!

Я поцілував її в чоло, і вона вела далі:

— Я вмираю, але я житиму!

— Морелло!

— Повторюю: я вмираю. Але в мені ще жаріє іскра — о, зовсім мізерна! — того почуття, яким ти наділяв мене, Мореллу. Як відійде мій дух, житиме дитина — твоя й моя. Та дні твої вберуться в смуток,— смуток, найтривкіший за всі почуття, так само як кипарис — найміцніше дерево. Години твого щастя минулися, радість удруге не приходить —

це тільки в Пестумі двічі розцвітають троянди; і не зазнаєш ти більше життєвої втіхи, солодкої безтурботності Анакреона,— без мирта й лози нестимеш ти по землі свій саван, як у Мецці те роблять мусульмани.

— Морелло! — вигукнув я.— Морелло! Звідки ти все це знаєш?

Але вона відвернулася до подушки, здригнулась уся й померла, більше не зронивши й звуку.

Проте, як Морелла й віщувала, дитина, якій, умираючи, вона дала життя і перший подих якої став останнім для матері,— тож її дитина, донечка, жила. Росла вона дивно, і тілом, і душею, ставши справжньою подобою тієї, що вже відійшла. Я любив її такою палкою любов'ю, якою на землі ще, певно, ніхто не любив.

Та з часом небесні висоти цього почуття захмарились, прийшли смуток, горе і жах. Дитина, як я вже казав, дивно росла і тілом, і душею. Вона росла напрочуд швидко, але які безладні думки громадились у мене в голові, коли я стежив за розвитком її розуму! Хіба могло бути інакше, коли в дитячих міркуваннях я день у день виявляв зрілі жіночі думки і навички? Коли я щогодини постерігав, як у її відкритих задумливих зіницях виблискує мудрість чи то вогонь зрілості? Коли я, пойнявшись жахом, збагнув усе це і коли вже годі було з усім цим критися, годі тамувати те, що цілком заполонило мене,— то чи треба дивуватися підозрам, що заповзали мені в душу, або думкам, що поверталися до фантазій небіжчиці Морелли? Я заховав від цікавих людських очей ту, кого мені долею судилося обожнювати, і в суворій самотності нашого дому з гострою тривогою приглядався до кожної подробиці життя коханої істоти.

Минали роки; день у день пильно вдивляючись у святе і лагідне обличчя, помічаючи, як воно дорослішає, я виявляв усе більшу схожість між дочкою та її скорботною мертвою матір'ю. Щогодини тіні схожості згущувались, росли й чіткішали, ще більше приголомшуючи мене. Те, що

вона сміялась, як мати, я ще якось терпів, але від неймовірної подібності — не очей, а того, як безнастанно проникливо й гостро зазирали вони в глибини моєї душі,— аж здригався: переді мною немов поставала сама Морелла. І лінія високого чола, і шовковисті кучері, і тоненькі пальчики, що занурювались у них, і невесела мелодійність голосу, а над усе,— так, понад усе! — слова й думки мертвої на вустах живої і коханої,— все це виповнювало мене жахом, а зародку цього почуття я знищити не міг.

Так проминуло десять років, а я й досі не дав своїй доньці імені. "Моя ластівко", "коханнячко моє", підказані батьківськими почуттями, та наше цілковите усамітнення дозволяли обходитись без імені. Ім'я Морелли вмерло разом із нею, а доньці я й не згадував про матір. Проживши ще зовсім мало, вона, по суті, не мала жодного уявлення про навколишній світ. Та нарешті обряд хрестин видався моєму збуреному розуму благодійним звільненням від усіх жахіть, наготованих долею. Але пред хрестинами я завагався, як її назвати. На язиці крутилося безліч імен, мудрих і гарних, старих і нових, рідних і чужоземних,— безліч прекрасних імен добрих, лагідних і щасливих жінок. Що тоді спонукало мене потурбувати пам'ять давно спочилої? Який злий дух підказав мені видобути звук, від якого вся кров бухала мені в скроні й груди? Який диявол озвався з потаємних глибин мого єства, коли в похмурій нічній тиші я прошепотів на вухо священику оті три склади: "Мо-ре-лла"? І щось, певне, страшніше, ніж сам сатана, спотворило личко моєї дитини, накинувши на нього смертний саван, коли вона, здригнувшись на ледь чутний звук, підвела свої посоловілі очі до небес, безсило опускаючись на чорні плити родинного склепу, відказала: "Я тут".

Виразно, холодно й безсторонньо пролунали ті звуки і розплавленим свинцем упали мені на голову. Роки, цілі роки можуть піти в непам'ять, але спогад про ту добу не зітреться ніколи! Я забув про квіти й лози — лише цикута й кипарис нависали наді мною день і ніч. Я не знав, де я і що зі мною робиться; зорі моєї долі погасли, на землю зійшли сутінки, серед яких я вирізняв тільки Мореллу. Вітри небесні нашіптували мені лише один звук, а брижі морські шамотіли те саме — Морелла. Але вона

померла, я сам відніс її до склепу й зайшовся гірким-гірким сміхом: там, де ховав я другу, Морелли, першої... не було.